

МОВНА ГРА ЯК ЗАСІБ СЛЕНГОВОГО СЛОВОТВОРЕННЯ

У статті проаналізовані засоби мовної гри в молодіжному сленгу, зокрема фонетична мімікрія, метатеза, епентеза, контамінація, зміна наголосу.

Ключові слова: молодіжний сленг, мовна гра, контамінація, фонетична мімікрія, фонетичні деформації слова.

Ключевые слова: молодежный сленг, языковая игра, контаминация, фонетическая мимикрия, фонетические деформации слова.

Clue words: youth slang, linguistic game, phonetic mimicry, phonetic deformations of words.

Молодь часто й охоче прагне до гри слів у невимушеному спілкуванні. Схильність молодих людей до каламбуру пов'язана з органічно притаманним їм бажанням до самовираження й самоствердження, зокрема й засобами слова. Крім того, їх своєрідному віковому світосприйняттю властива первісна настанова на дотеп, жарт, гру. Молодіжний сленг (далі – МС) пронизаний каламбурністю. Недослідженість словотвірних особливостей молодіжного соціолекту, зокрема й мовної гри як засобу сленгового словотворення, зумовлює актуальність нашої студії. Матеріал дослідження зібраний протягом 1998-2008 рр. у м.Херсоні, більшість наведених у статті прикладів не зафіксована жаргонними словниками української і російської мов. Мета нашої студії – проаналізувати засоби мовної гри у МС, а саме фонетичну мімікрію, метатезу, епентезу, контамінацію, зміну наголосу тощо.

Сленгізми, утворені в результаті мовної гри, неоднорідні за структурою й семантикою. Існують слова й неоднослівні номінації, уживані більшістю носіїв

сленгу або членами окремих мікроколективів протягом досить тривалого часу, й оказіональні слова-одноденки.

Каламбур — це свідомо гра значенням або схожим звучанням слова. Каламбураючи, автор завжди розраховує на те, що читач (слухач) уловить співіснування двох аспектів, двох планів сприйняття слова. Граючи словом, думка мовця спрямована до відкриття нових асоціацій, причому без якогось бажання «... завуалювати навмисність і довільність у поєднанні форми і змісту або в деформуванні звукового комплексу. Тут очікувано гарний інтелектуальний рівень, комбінований розум, уява» [5, с. 161].

Якщо виходити з розуміння каламбуру як словесної гри, яка базується на свідомому, навмисному поєднанні в одному й тому ж контексті двох значень одного слова або двох схожих за звучанням слів з метою утворення жартівливого, комічного ефекту, то, за нашими спостереженнями, у МС перевага надана другому різновиду. Думка, втілена в каламбурну форму, яскравіша, дотепніша, ніж у звичайній номінації. Дотеп у каламбурах утворений за допомогою різних мовленнєвих засобів, закладених у самій мові (багатозначність, фразеологія), або виниклих унаслідок індивідуального препарування якихось слів.

Контамінація (телескопія). У нелітературних різновидах мови активно діє телескопічне словотворення або контамінація. Контамінація — взаємодія двох мовних одиниць, близьких за значенням чи звучанням, наслідком чого є схрещування й утворення третьої одиниці, часом неправильної, або свідомо орієнтованої на стилістичну виразність вислову [2, с. 79]. Можлива контамінація не тільки лексична, а й синтаксична, фразеологічна. У контамінованому слові компоненти «розчиняються», залишаючи від себе один тільки склад або й звук. Виникненню контамінації сприяє смислова й фонетична близькість між словами.

Т.Зайковська диференціює контамінацію й міжслівне накладання, відносячи їх до гри словом як способу творення МС [4]. Погоджуючись з думкою А.Нелюби про те, що термін міжслівне накладання й термін

контамінація перебувають у стосунку родо-видової залежності між собою [6, с.190], розглядаючи творення молодіжного сленгізму шляхом схрещування мовних одиниць, уживаємо традиційний термін контамінація.

Значна частина сленгізмів, утворених способом контамінації, широко вживана членами різних мікроколективів носіїв МС, а не лише в якійсь малій групі, де ці слова виникли. Мабуть, вони притягують молодь тим, що мають у собі елементи гри й загадки: треба не лише зрозуміти слово, але й угадати його складники.

Основи можуть належати до різних сфер (літературні, жаргонні, іншомовні), напр.: *дурбес* 'дурна людина' ← *дурак* + *балбес*; *драконат* 'деканат' ← *дракон* + *деканат*; *доконат* 'деканат' ← *доконати* + *деканат*; *кубанка* 'товста жінка/дівчина' ← *куб* + *банка*; *дістотека* 'дискотека' ← *дістати* + *дискотека*; *пунктаксис* 'синтаксис' ← *пунктуація* + *синтаксис*; *клоаквіум* 'колоквіум' ← *клоака* + *колоквіум*; *школедж* 'школа' ← *школа* + *коледж*; *лободяжник* 'наркоман' ← *лобода* + жаргонне *бодяжити* 'розводити рідкі наркотичні речовини'; *кіндуру* 'дитина' ← жаргонне *кіндер* 'дитина' + *кенгуру*; *мурижний* 'негативна оцінка' ← *мура* + жаргонне *фуфлижний* 'поганий, кепський'; *тубзалет* 'туалет' ← жаргонне *тубзик* + *туалет*; *шинделик* 'кафе' ← *шинок* + жаргонне *генделик* 'невелике кафе, де продають спиртне й закуски' і т.д.

Така гра зі словом дозволяє інакше, по-новому подивитися на нього. Установлюючи нові, не властиві слову як такому, зближення, мовці можуть змінювати звукову форму слова, ніби прояснюючи його внутрішню форму, а тим самим вносячи у слово додаткові експресивно-значеннєві відтінки. Творячи слова способом контамінації, молода людина вступає в мовну гру. Мовець ураховує звукову форму поєднаних ним компонентів, їх асоціативний план і алюзивність, конотативні можливості похідних слів.

Фонетична мімікрія. На це явище як на характерне для жаргонних утворень указували багато дослідників, які визначали його по-різному: різновид омонімії [1, с. 80], навмисна паронімічна заміна [5, с. 169–171], фонетична

мімікрія [7, с. 55; 8, с. 222]. Загальноприйнятого терміна немає. Існуючі визначення відображають окремі аспекти цього прийому. Пор.: «Фонетична мімікрія — звукове уподібнення слова або його перетвореного варіанта іншим словам» [7, с. 55], «Створюючи термін «навмисна паронімічна заміна», ми керуємося міркуванням, що в основі нашої класифікації — механізм словотвірного акту, а не його формальний результат» [5, с. 169]. Щодо чи називати це явище різновидом омонімії, то, мабуть, має рацію Ц.Карастойчева, сумніваючись у правомірності цього: про омоніми прийнято говорити в межах того самого засобу спілкування, у той час як жаргонізм і лексема, що збігається з ним за звучанням, але служить йому контрастом у плані змісту, функціонують у різних мовних проявах, у різних підсистемах [5, с. 170].

Фонетична мімікрія є дієвим засобом продукування мовної гри [8, с. 222]. Як різновид гри слів спостерігаємо в результаті дії, точніше свідомого застосування певних прийомів і способів: усічення (частіше в сполученні із суфіксацією), основоскладання, суфіксації, префіксації й т.п. За нашими спостереженнями, фонетичною мімікрією переважно утворені шкільні та студентські сленгізми, напр.: *четвертак*, *чирик* 'оцінка «4»'; *екзема* 'екзамен'; *псих* 'викладач психології'; *істеричка* 'вчитель історії'; *літр* 'викладач літератури'; *маразматик*, *матюк* 'студент-математик'; *академік* 'студент, який має академічну заборгованість', 'студент, який знаходиться в академічній відпустці'; *морква* 'марка ФРН'.

Зазначені жаргонні одиниці мають із загальноживаними словами окремі морфо-фонетичні збіги. Причому саме ці збіги є причиною для утворення таких жаргонізмів, адже семантичне мотивування відсутнє.

За такого уподібнення опора може бути як на загальноживані слова, так і на жаргонні. В останньому випадку людині непосвяченій особливо важко розібратися, про що йдеться. Так, той, хто не знає, що *мент* — це міліціонер, не зрозуміє зміст лексеми *цементовоз* 'міліцейська патрульна машина' (*це* + *ментовоз*). Подібна словесна гра розрахована тільки на обізнаних, на тих, які можуть повною мірою зрозуміти й оцінити її.

Експресивність сленгізмів, утворених фонетичною мімікрією, заснована почасти на глибоко закладених у них елементах загадки, більш імпліцитних, чим, скажімо, при контамінації, почасти на тому комічному ефекті, що виходить «... через повну відсутність якогось асоціативного зв'язку між формою лексеми і її змістом у молодіжному соціолекті» [5, с. 171].

Фонетичні деформації слова. Багато прийомів мовної гри побудовані на вивертанні фонетичної форми слова, які звичайно не пов'язані зі значеннєвим змістом мовлення, а використовуються лише з метою погратися, сказати не так, як інші. Використовуючи фонетичні прийоми мовної гри, мовець, як правило, не ставить мету сказати щось дотепне, розсмішити співрозмовників. Фонетичний жарт невибагливий.

Фонетичні деформації слова як словотворчі прийоми в лінгвістичній літературі не виділені, оскільки мають суто фонетичний характер і до номінації не мають ніякого відношення. А.Журавльов припускає, що пошук, збирання й систематизація переважно експресивно-пейоративної, гіпокористичної та іншої лексики призведуть до ревізії думки про відсутність епентези як словотворчого засобу [3, с. 80]. Учений говорить лише про епентезу, але зібраний у м.Херсоні матеріал свідчить, що й інші зміни фонетичної структури слова (метатеза, заміна одного звуку іншим, зміна наголосу) у МС виконують роль словотворчого прийому.

Метатеза (перестановка звуків або складів) поширена в розмовному мовленні, у дитячому усному мовленні при засвоєнні мови дорослих. В усно-розмовній мові це явище зумовлене тенденцією пристосувати незвичні або маловластиві звукові поєднання в слові до більш звичних, легших, а також нерідко народною етимологією, тобто намаганням пояснити або зблизити невідомі за походженням слова з іншими, звичайними.

Словотворчий прийом метатези у МС використовується з метою погратися словом. Перестановку звуків одного слова або ж складів двох сусідніх слів спостерігаємо в таких молодіжних сленгізмах м.Херсона: *петер* 'тепер';

фізіомонія 'обличчя, фізіономія'; *кафзав* 'завідувач кафедри' (перестановка частин скороченого слова); *футлі* 'туфлі'; *фаршик* 'шарфик'.

Коли йдеться про метатезу як засіб утворення нових слів, мають на увазі не віднесені до галузі мовної «патології» фонетичні перестановки на асимілятивній і дисимілятивній основі, а ті, які характеризуються свідомою спрямованістю пермутації [3, с. 81]. Ця усвідомленість прагнення до якісної деформації слова, до навмисного руйнування його форми особливо наявна в тих випадках, коли створена жаргонна одиниця співвіднесена з іншими словами, які становлять тло для неї, напр.: *футлі* надрягають на *футти* 'ноги' (від англ. *foot* 'нога', цікаво, що множина цього слова *feet*, однак носії МС утворили його безпосередньо від однини, приєднавши характерну для українських іменників флексію); *шифера* 'джинси фірми «Fiser»' (метатеза від читання англійською назви фірми «Фішер»; модель джинсів цієї фірми — з широкими штанинами, асоціація до *шифер*).

Ц.Карастойчева виділяє в болгарському МС два різновиди метатези: засновану на наслідуванні вимови осіб з низькою мовленнєвою культурою і схожу з помилками, які допускають при швидкому мовленні [5, с. 168]. Зібраний матеріал свідчить про наявність у МС м.Херсона лише другого різновиду: *матько й бати* 'мати й батько'; *ганка циголка* 'голка-циганка'.

Епентеза (установка одного звуку або складу). У розмовному мовленні допоміжний звук у слові додають для полегшення вимови незручного сполучення. Однією з причин звертання носіїв МС до епентези є усе те ж прагнення новизни. У МС епентеза як засіб утворення сленгізмів трапляється нерідко: утворених за допомогою цього прийому слів у МС м.Херсона зафіксовано близько десятка, напр.: *чікста* 'дівчина' (*чікса*); *шпіндрик* 'невисока людина' (*шпіндик*); *шампустик* 'шампанське' (*шампусик*); *Херусон* 'м.Херсон'; *вгавмонитися* 'вгомонитися, заспокоїтися'.

Окремі лексеми можна було б віднести й до контамінації, оскільки в них ніби накладаються основи, семантика яких мотивує новостворену одиницю, напр.: *прихватуизувати* 'вкрати' (можлива й контамінація *приватуизувати* +

прихватити; *приватизувати* 'вкрасти'; *прихватити* 'пограбувати'); *курваторша* 'куратор' (розмовне *кураторша* + негативна конотація жаргонного *курва*); *рекетор* 'ректор' (відчутна семантика від *рекет*); *калфешка* 'кафе невисокого рівня' (розмовне *кафешка* + негативна конотація *кал*); *чумошний* 'негативна оцінка' (*чмошний* 'неприємний зовні, огидний' + *чума*).

Матеріальне розширення мотивуючої основи найчастіше відбувається за рахунок одного-двох звуків, участь у створенні нового слова беруть і голосні, і приголосні. Звертає на себе увагу те, що при епентезі в молодіжній субмові мотивуючі основи здебільшого належать самому МС.

Заміна одного звука іншим. Зібраний матеріал свідчить, що творення нового слова у МС можливе шляхом заміни одного звука іншим, напр.: *шовгати* 'повільно йти' ← *човгати*; *чургикати* 'йти' ← *чиргикати*; *куньяк* 'коньяк' ← *коньяк*; *бюльба* 'ніс' ← *бульба* (*бульба* діал. 'картопля'); *махіна* 'автомобіль' ← *машина*; *шубзик* 'туалет' ← *тубзик*; *пуцо* 'живіт' ← *пузо* (розм. 'великий, товстий живіт'; можливий вплив жаргонного *пуцюр* 'чоловічий статевий орган'); *худулі* 'худі ноги' ← *ходулі* ('ноги'); *зявало* 'рот' ← *зівало*; *цибарки* 'тютюн, цигарки (загальне поняття)' ← *цигарки*. Заміна звука з метою орнаментування відбулося й у літературних словах, й у жаргонних.

Зміна наголосу. Процес сленгування може здійснюватися й за допомогою суперсегментних засобів. До них, насамперед, віднесений наголос, напр.: *сестра* 'сестра'; *фірма* 'заможна, гарно вдягнена людина'; *біолох* 'студент-біолог', *філолох* 'студент-філолог'. В останніх двох прикладах перенесення наголосу пов'язане з семантикою та зневажливими конотаціями жаргонного *лох* 'тюхтій, роззява; некмітлива людина; обмежена, позбавлена смаку' і т. п.

Отже, схильність молодих людей до мовної гри в невимушеному спілкуванні пов'язана з органічно притаманним їм бажанням до самовираження й самоствердження, у тому числі й вербального. Значна частина сленгізмів, утворених способом контамінації, набула поширення серед носіїв МС, хоча, за нашими спостереженнями, спершу такі слова виникають у певній мікрогрупі. Вихідні лексичні основи можуть бути літературними, жаргонними,

іншомовними. Фонетична мімікрія як специфічно сленговий спосіб словотвору фігурує в утворенні шкільних та студентських сленгізмів. Багато прийомів мовної гри побудовані на вивертанні «навиворіт» фонетичної форми слова. Роль словотвірного прийому в МС виконують фонетичні деформації слова: метатеза, епентеза, заміна одного звуку іншим, зміна наголосу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубровина К.Н. Студенческий жаргон // Филол. науки. – 1980. – № 1. – С.78–81.
2. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
3. Журавлєв А.Ф. Технические возможности в области предметной номинации // Способы номинации в современном русском языке. – М.: Наука, 1982. – С. 45–109.
4. Зайковская Т.В. Пути пополнения лексического состава современного русского молодежного жаргона: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01/ Ин-т рус. яз. РАН. – М., 1993. – 20 с.
5. Карастойчева Ц. Българският младежки говор. – София: Наука и изкуство, 1988. – 219 с.
6. Нелюба А. Словотвірна контамінація як вияв принципу економії // Зб. Харків. іст.-філол. т-ва. – Х., 2002. – Т. 9. – С. 183–199.
7. Скворцов Л.И. Об оценках языка молодежи (жаргон и языковая политика) // Вопросы культуры речи. – М., 1964. – Вып. 5. – С. 45–70.
8. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. – К.: Критика, 2005. – 464 с.

Мартос С.А., Олексенко В.П. Мовна гра як засіб сленгового словотворення// Науковий вісник Херсонського державного університету: [зб. наук. праць/ ред. проф. В.Олексенко та ін.]. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. VIII. – С.98-102. (Серія «Лінгвістика»).